

RECENZII ȘI NOTIȚE BIBLIOGRAFICE

BOOK REVIEWS

Mitropolitul Ilarion Alfejev, *Taina sfântă a Bisericii: Introducere în istoria și problematica disputelor imislave*, ediție îngrijită de pr. Prof. Univ. Dr. Ioan Chirilă, traducere de Mihai Bodnariuc și Roman Onica, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2021, 916p., ISBN: 978-606-607-347-9

În condiții grafice foarte bune, editura clujeană Renașterea publică un volum masiv – aproape 1000 de pagini! – al mitropolitului Ilarion Alfejev. Teolog prolific, cu multe lucrări traduse și publicate și în limba română¹, acesta este director al Direcției de Relații Externe din cadrul Bisericii Ortodoxe Ruse, iar în cartea pe care o prezentăm aici reușește, printr-o abordare interdisciplinară, să releve diversele aspecte ale „teologiei numelui” – istoric, biblic, patristic, liturgic, sistematic și mistico-duhovnicesc.

Principala sursă care a generat mișcarea imislavă, cu toate disputele care au urmat, este legată de numele schimonahului Ilarion, autorul cărții *Pe Munții Caucaz*. Ucenic al unui călugăr athonit, starețul Desiderie, acesta se lăsase căluzit de întemeietorul mănăstirii Simon Canaanitul, în anul 1857, pe un teren donat de țarul Alexandru al II-lea (*Noul Athos*). Publicată inițial în 1907, cartea amintită prezintă discuțiile dintre stareț și ucenicul său. În curând, ea a fost republicată de mai multe ori, fiind apreciată – ca un ghid practic pentru cei de doreau să practice rugăciunea inimii – de prințul E.N. Trubețkoi sau arhiep. Antonie Hrapovițki. În același timp, a generat și discuții aprinse, mai ales în urma modului său de interpretare pe care i l-a oferit ieromonahul Antonie Bulatovici (a se vedea în special scrierea *Apologia credinței în Numele lui Dumnezeu și în numele Iisus*).

Pentru a se înțelege la adevărată sa dimensiune și în profunzimile implicațiilor sale, tema este tratată pe larg de autor în douăsprezece mari capitole:

1) Numele lui Dumnezeu în Sfânta Scriptură (p. 27-64) – cu referire deopotrivă la texte vetero- și nou-testamentare;

2) Principalele repere ale dezvoltării învățăturii patristice despre numele lui Dumnezeu (p. 65-166), cu trimitere la Părinții apostolici, Origen, Părinții Capadocieni, Sf. Ioan Gură de Aur, tradiția siriană, Corpusul Areopagitic, iconoduli, problema isihastă;

¹ Ilarion Alfejev, *Lumea duhovnicească a Sfântului Isaac Sirul*, Doxologia, Iași, 2014; Idem, *Taina credinței. Introducere în teologia dogmatică ortodoxă*, Doxologia, Iași, 2014; Idem, *Hristos, biruitorul iadului. Pogorârea la iad în perspectivă ortodoxă*, trad. Cristian Vâjea, Sophia, București, 2007; Idem, *Sfântul Simeon Noul Teolog și tradiția ortodoxă*, trad. Ioana Stoicescu, Maria-Magdalena Rusen, Sophia, București, 2010; Ilarion Alfejev ș.a., *Cântul inimii. Puterea cuvântului și a muzicii*, trad. Laura Mărcean, Olga Bersan, Sophia, București, 2012.

3) Numele lui Dumnezeu în practica rugăciunii Bisericii Ortodoxe (p. 167-208), deopotrivă în cult și în textele monahale clasice și ale isihasmului bizantin despre rugăciunea lui Iisus;

4) Cinstirea numelui lui Dumnezeu și rugăciunea lui Iisus în tradiția rusească (p. 209-292), cu referire la sfinții Nil Sorski, Dimitrie al Rostovului, Tihon din Zadonsk, Paisie Velicikovski, Filaret al Moscovei, Ignatie Briancianinov, Teofan Zăvorâtul, Ioan din Kronstadt, respectiv „Pelerinul rus”;

5) „Pe Munții Caucaz” (p. 297-346), unde se prezintă date biografice despre schimonahul Ilarion și cele mai importante teme teologico-mistice ale scrierii;

6) „Tulburarea athonită” (p. 347-411);

7) Cinstitorii numelui (imiaslaviții) (p. 411-474), având în centru numele ieroschimonahului Antonie Bulatovici, a cărui principală scriere, „Apologia credinței în Numele lui Dumnezeu și în numele Iisus”, a avut ecou până în cercurile moscovite;

8) Atacul teologic împotriva imislaviei (p. 475-552), formulat de pr. Hrisant Grigorovici, arhiepiscopii Antonie Hrapovițki și Nikon Rojdestvenski, sau S.V. Troițki;

9) Lupta de anihilare a imiaslavților/cinstitorilor numelui lui Dumnezeu (p. 553-636), cu cele trei etape ale sale: alungarea „eretilor” din Athos, reacția societății și disputa teologică între ieroschimonahul Bulatovici și S.V. Troițki;

10) Punctul de cotitură în activitatea imiaslavților (p. 639-712), marcat de intervenția puterii politice: țar, Duma de Stat, respectiv a gânditorului rus V.F. Ern;

11) Sinodul. Revoluția. Subteranul (p. 713-768), cu referire la Sinodul local din anii 1917-1918, și mai ales a implicării, în anii '20, a pr. Pavel Florenski și a lui A.F. Losev;

12) Imislavie după disputele imislave (p. 769-820), în care discuția filosofico-teologică a ajuns la un alt nivel, ceea ce este demonstrat de implicarea unor teologi de talia pr. Serghei Bulgakov și a arhimandritului Sofronie Saharov.

Pe baza acestor capitole, autorul reușește să expună în amănunt și cu claritate „preistoria” disputelor imislave, istoria și problematica disputelor imislave, din Rusia și de la Athos (1907-1914), respectiv continuarea acestor polemici despre cinstirea numelui lui Dumnezeu până în perioada modernă (1914-1990).

Rezolvarea definitivă a disputelor teologice despre tema Numele lui Dumnezeu, este de opinie mitr. Alfeyev, stă în mâna autorității bisericești ortodoxe, respectiv a Comisiei Teologice Bisericești ce a fost constituită de Sinodul Bisericii Ortodoxe Ruse. În orice caz, formularea radicală „numele lui Dumnezeu este Însuși Dumnezeu” ar trebui înlocuită cu altele mai puțin vulnerabile, precum: „în numele lui Dumnezeu este prezent Însuși Dumnezeu; în numele lui Dumnezeu sălășluiește Dumnezeu”. La fel, formularea „numele lui Dumnezeu este energia lui Dumnezeu” ar trebui să fie substituită de formule ca: „în numele lui Dumnezeu acționează Dumnezeu; în numele lui Dumnezeu este prezentă energia lui Dumnezeu” (p. 823). Deopotrivă scrierile schimonahului Ilarion, „Pe Muntele Caucaz”, și „Apologia” ieroschimonahului Bulatovici, deși bazate pe experiențe ascetico-mistice autentice, cuprind și învățături teologice mai puțin clare. De aceea, temele tratate acolo au și fost reluate – în mod mai mult sau mai puțin voit –

și rediscutate de pe o poziție mult mai riguroasă de pr. Bulgakov, și mai ales de arhimandritul Sofronie Saharov².

Pe de altă parte însă, ar fi o greșeală de neiertat clasarea temei imiaslave în categoria disputelor teologice sterile, pur teoretice! Cu intuiția sa teologică care l-a caracterizat, Vladimir Lossky atrăgea atenția într-o scrisoare, adresată mitropolitului Serghie Starogorodski (6/19 ianuarie 1937), că problema dogmatică a Numelui lui Dumnezeu este tot atât de importantă ca cea privitoare la icoane. În consecință, toată problemele legate de ea – învățătura palamită, harul, rugăciunea, adevărata antropologie, învățătura despre minte și inimă, despre „omul interior” ș.a. – trebuie aduse la noul Triumf al Ortodoxiei. Așadar, chiar dacă nu a primit un răspuns definitiv, problema despre imiaslavie „stă undeva în adâncul conștiinței bisericești”! (vezi p. 830-831)

Cu siguranță, acesta a fost motivul care l-a determinat pe autor să analizeze spinoasa temă a cărții de față. Cu curaj, el își exprimă în final speranța că „dreptatea care îi privește pe imiaslaviți și învățătura formulată de ei despre venerarea numelui lui Dumnezeu va fi restabilită cu o întârziere destul de mare”. Altfel spus, „Taina Sfântă a Bisericii” va fi, în cele din urmă, înțeleasă, „în măsura în care este posibilă înțelegerea tainei care merge cu mult peste limitele conștiinței umane” (p. 841).

Deși în literatura teologică românească au mai fost publicate și alte lucrări relevante³, opusul mitropolitul Alfeyev reprezintă o sinteză esențială în înțelegerea temei numelui lui Dumnezeu. Abordarea sa este extinsă, mergând de la „preistoria” disputelor imiaslave și până în secolul al XX-lea, fiind evidențiate, de asemenea, implicațiile sale în teologia și viața liturgico-spirituală a Bisericii Ortodoxe. În orice caz, reflecțiile conclusive ale autorului nu postulează răspunsuri definitive. Dimpotrivă, subliniază că volumul de față, în pofida dimensiunilor sale, constituie doar o introducere în istoria unei teme dificile. Meritul prim este că reunește, alături de textele „clasice”, tipărite în volume și studii, și documentele disponibile, fie publicate în presă, fie depozitate în arhive. Cercetarea devine astfel un exemplu de erudiție, dublat de efortul palpitan de a-l face părtaș pe cititor în cunoașterea teologiei ca exercițiu experiențial, în redescoperirea perenității textelor biblice și patristice.

Ciprian TOROCZKAI

² A se vedea mai ales Arhim. Sofronie Saharov, *Despre rugăciune*, trad. de Ierom. Rafail Noica, Ed. Accent Print, Suceava, 2019; Arhimandritul Sofronie, *Rugăciunea – experiența Vieții Veșnice*, trad. Ioan I. Ică jr., Deisis, Sibiu, 1998.

³ Ioan Chirilă, *Cartea Profetului Osea – breviarum al gnoseologiei Vechiului Testament*, Cluj-Napoca, 1999; Kallistos Ware, *Puterea Numelui*, trad. Gabriela Moldoveanu, București, 1992; Paul Evdokimov, *Cunoașterea lui Dumnezeu în tradiția răsăriteană. Invățătură patristică, liturgică și iconografică*, trad. Vasile Răducă, București, 1995; John Breck, *Puterea Cuvântului în Biserica dreptmăritoare*, trad. Monica Hergheliegiu, București, 1999; D.A. Cooper, *Dumnezeu este un verb*, trad. Lucia Vitcowsky, București, 2001; V. Vladimirescu și M. Ciurea, *Numele lui Dumnezeu în Vechiul Testament*, Craiova, 2006; M. Broșteanu, *Numele lui Dumnezeu în Coran și în Biblie*, Iași, 2005; Michel Henry, *Cuvintele lui Hristos*, trad. Ioan I. Ică jr., Deisis, Sibiu, 2005; Teolipt al Filadelfiei, Nicodim Aghioritul, *Paraclisul și Acatistul Sfântului Nume al lui Iisus (cu câteva texte din Filocalie)*, ediția a II-a, trad. Ioan I. Ică jr., Deisis, Sibiu, 2013.